

STREAM

Support to Regional Aquatic Resources Management

STREAM Journal

Learning and communicating about the livelihoods of fishers and farmers

Ginbalhag sang STREAM Initiative, Network of Aquaculture Centres in Asia-Pacific, Suraswadi Building, Department of Fisheries Compound, Kasetsart University Campus, Ladyao, Jatujak, Bangkok, Thailand.

Copyright © The STREAM Initiative 2003

Ang pagkopya sini nga pahayag para sa katuyuan nga pang-edukasyon ukon indi-pangkomersiyal ginapahanugutan bisan wala sang permiso halin sa nagapanag-iya sang *copyright*, basta ginarekognisar ang ginhalinan.

Ang *reproduction* sini nga pahayagan para ibaligya ukon para sa iban pa nga komersiyal nga katuyuan ang ginadumilian kon wala sang permiso halin sa nagapanag-iya sang *copyright*.

Ehemplo nga pagrekognisar para sa isa ka artikulo sang *STREAM Journal*:

Santos, R 2002 Learning from Each Other about Conflict. *STREAM Journal* 1(1), 1-2.

Contents

Mga Pamatan-on Nagatinguha Patikang <i>Josephine P Savaris</i>	1
Paghatag sang Kahigayunan para ang mga Tingug Mabati-an <i>Elizabeth M Gonzales and Josephine Savaris</i>	4
Pagrehabilitar sang Punong sa Bundu – Inisyatibo sang STREAM kag Aksyon sang DOF <i>Bhim Nayak and Ashish Kumar</i>	7
Mga Isyu sa Paggamit kag Pagkonserbar sang Dunang Manggad sa Bayabayon sa Cox's Bazar, Bangladesh <i>M K Abu Hena, H Sharifuzzaman, M S Aftabuddin and M N Haque</i>	10
Mga Tawo, Isda kag Bahura – Isa ka Bahin sa Tulun-an sa Palangabuhi-an <i>Abigail Moore</i>	13
Paghangop sang Marine Ornamental Trade kag Resulta sini sa Palangabuhi-an sang Imol nga Apektado nga Tawo sa Pilipinas <i>Elizabeth M Gonzales</i>	15
Nahanungod sa <i>STREAM Journal</i>	19
Nahanungod sa STREAM	20

Note

Gina-agda kamo sa ikaapat nga numero kag tuig sang *STREAM Journal!* Ang ini nga numero sang *SJ* nagarepresenta sang mga artikulo nga nagapakita sang nagaka-angdan nga grupo sang mga tawo nga nagakalimtan sa sosyudad:

- sa Pilipinas, mga pamatan-on nga gasugod pa lang sang obra kag mga mangingisda nga nagakomiter sa representasyon sang mga kababaehan,
- sa India, katutubo kag “low caste” nga mga komunidad nakakuha sang permiso sa pagprodukto sa isa ka tubigan, kag ang ila determinasyon sa paglakip sang kabaehan,
- sa Bangladesh, mga pumuluyo sa baybayon nga sa masami ginapasibangdan sa pagkaguba sang palibot, kag
- sa Indonesia kag Pilipinas, mga nagakolekta sang “ornamental fish” nagakapilitan maggamit sang mapanghalit nga metodo sa pagpangisda kag mga imol nga nagapamulug-aton obra sa gaalangot nga negosyo sa internasyonal nga merkado.

Kada isa sini nga anum ka artikulo nagatapos sa paghatag sang mga nagakabag-o nga pamaagi kag mga positibo nga resulta para mapauswag sang mga tawo ang ila pangabuhi. Nagasakop ini sa *entrepreneurship* bilang isa ka paagi para sa pamatan-on, isa ka alyansa sang mga mangingisda para malab-ot ang iban pa nga lebel sang sosyudad, buyloganay nga pagdumala sang punong kag baybayon, pagpalapad sang panan-awan kag diyalogo, pagsalig kag respeto, kag pati man ang pagbag-o sang polisa kag patakaran sa internasyonal nga merkado.

Kumbaga, ang tanan nga manunulat sang *SJ4(1)* nagasulat bahin sa mga oportunidad para mabati-an ang tingug sang mga tawo. Nagapamati bala kita?

Malipayon nga pagbasa!

Graham Haylor, STREAM Director
William Savage, *STREAM Journal* Editor
Elizabeth M. Gonzales, *STREAM Journal* (Ilonggo) Editor

Mga Pamatan-on Nagatinguha Patikang

Josephine P Savaris

Mga Pamatan-on sang Inopacan

Ang mga pamatan-on sang Inopacan (isa ka fifth-class municipality¹ sa Western Leyte, Philippines) wala mahatagan sang pareho nga atensiyon sa mga mangunguma, mangingisda, kag kababaehan. May bag-o nga survey nga nagpakita nga madamo sang pamatan-on, labi na gid mga babaye, nagadayo sa iban nga lugar para mangin kabulig. Hasta sa 48% sang populasyon sang pamatan-on (15-21 ka tuig) sa barangay Esperanza, Conalum, Tahud, Guadalupe, Jubasan, Macagoco, Linao kag Can-angay wala naga-eskuwela. Pagkalulon sa druga kag panahor ang makit-an. Iban bata pa nagapangasawa kag padayon nga nagapuyo upod sa ila ginikanan bangud sang kapigaduhon. Ang iban nga nagpangabuhi sang silahanon nagpamigado bangud nga limitado ang palangabuhian. Sa umpisa ang masami nila nga padulungan amo ang pagpanguma kag pangisda. Ang pagpangita sang dugang nga palangitan-an ang makaluwas sa ila sa kapigaduhon kag iban nga problema pangsosyudad.

Isa ka Proyekto

Sang Abril 2004 ang Philippine Partnership for the Development of Human Resources in Rural Areas (PhilDHRRA) – kaupod ang *Katilingban sa Mag-uuma, Mananagat, Kababayenhan ug Kabatan-onan sa Lungsod sa Inopacan (KASAMMAKA)*² – nagsugod sang isa ka proyekto nga gintawag “*Harnessing Development Entrepreneurship Among the Rural Youth*”. Ang proyekto may katuyuan sa pagpabuylog sa mga pamatan-on sa Inopacan para sa kauswagan sang ila munisipalidad paagi sa pagpa-uswag sang ila nga indibidwal kag hugpong nga kapasidad sa pag-implementar sang tayuyon nga palangitan-an para mapauswag ang produksiyon sa kaumhan. Ang proyekto ginapatigayon sa walo sa 20 ka *barangay*³ sang Inopacan sa diin ang miyembro nga mga organisasyon sang KASAMMAKA nakabase. Tatlo ini ka tuig nga proyekto sang Asian Community Trust, isa ka NGO nga nakabase sa Japan. Ang ikaduha nga implementasyon nagsugod sang Abril 2005.

Pagpreparar sang mga Pamatan-on para sa Pagpadalagan sang Negosyo

Ang pag-imbentaryo sang mga pamatan-on (14-29 years old) sa walo ka mga *barangay* ang una nga tikang. Isa ka grupo nga may lima ka miyembro kada *barangay* ang ginporma. Ginbuligan sini nga mga grupo ang *community organizer* sa pagpahulag sang mga pamatan-on nga magpartisipar sa mga aktibidades katulad sang pulong-pulong kag grupo nga pagdiskasyon sang mga topiko. Halin sa 40 ka nauna nga miyembro sang grupo, 16 ang ginhimo nga *Youth Community Development Facilitators (YCDF)*. Ang YCDF ginhanas sa pag-organisar sang komunidad kag pagpatigayon sang *rapid field appraisal (RFA)*. Nagsugod ang paghimo sang RFA pagkatapos mismo sang *training*. Ang data

Pinuno nga pamatan-on nagadiskusyon upod sa pinuno sang barangay kag katapo sang konseho nahanungod sa data nga natipon kag sang plano nila

¹ Isa ka governo-lokal nga may mga tuigan nga kita nga manubo sa Pesos 500,000 (US\$ 9,090)

² Ang PhilDHRRA isa ka NGO ka gang KASAMMAKA isa ka pfederasyon sang people's organizations (POs).

³ Pinakagamay nga yunit sang panggobyerno sa Pilipinas

nga natipon ang ginbasehan sa paghimo sang pangbarangay nga plano sang mga pamatan-on nga ginpatigayon sa naulihi nga bahin sang tuig.

Iban pa nga paghanas ang ginhimo kalakip ang pagpakadto sa ila sa Siyudad sang Cebu para makita nila ang mga nagakalain-lain nga palangitan-an kag negosyo didto, isa jka oryentasyon sa mga importante nga bahin sang *Local Government Code* nga nakatuon sa *barangay* nga pang-gobyerno, paghanas mangin lider kag pag-entra sa negosyo. Ang pagahanas naghatag sa mga pamatan-on sang ihibalo sa kaimportante sang mga pamatan-on sa pang-gobyerno, mga proyekto kag programa, lokal nga pag-administrar-pinansiyal, kalidad, pagpati kag pagbinatasan sang isa ka maayo nga lider kag kalidad sang isa ka maayo nga negosyante. May paghanas man sa pagtukod sang grupo nga maayo sang pagtinamdanay. Walo ka organisayon pangbarangay ang naporma sa ulihi nga bahin sang 2004. Ginapatigayon subong ang isa ka pangmunispyo nga pederasyon nga sa ulihi mangin miyembro man sang KASAMMAKA.

Ehersisyo kon paano magpalakat sang negosyo

Duha ka workshop and ginhimo para mapreparar ang mga pamatan-on para mangin negosyante. Ang una ginhimo amo ang pagtan-aw sang ila nga mga kalidad sa negosyo kag personal nga kapasidad pinansiyal. . Isa ka Personal Entrepreneurial Competency (PEC) rating tool ang gingamit sa diin napulo ka kalidad ang gintan-aw. Nagalakip ini sa pagpangita sang oportunidad, kaukod, pagkakomitido sa trabaho, pagdemanda sa kalidad kag ka-epektibo, pag-atubang sa risiko, pagdeterminar sang katuyuan, pagpangita sang impormasyon, may sistema nga pagplano kag pagmonitor, paghaylo kag pagpakig-angot, kag kumpiyansa sa lawas. Ang resulta nagpakita nga ang mga pamatan-on may

yara sang sini nga mga kalidad para magpadalagan sang negosyo. Ang ila kapasidad pinansiyal gintan-aw man gamit ang Personal Balance Sheet (PBS). Ang PBS nagsiyasat sang tipo kag kadakuon sang mga balay, kadakuon sang pamilya, ginahalinan sang palangitan-an, kag ginapanag-iyahan nga mga butang kag kautangan sang pamilya sang mga pamatan-on. Ang PBS nagpakita nga sa bahin sang kapasidad pinansiyal, ang mga pamatan-on yara sa “medyo maayo” nga estado, gani may kapasidad nga magpadalagan sang magagmay nga negosyo. May 127 nga pamatan-on ang makabenepisyu sa una nga mga negosyo.

Ang ikaduha nga workshop nakatuon sa pagtan-aw sang mga manggad pisikal kag kapasidad sang mga tawo sa mga barangay sang sini nga mga pamatan-on. Ang RFA kag *secondary* data nga nakolekta ang gin-analisar. Isa ka listahan sang mga negosyo ang gindeterminar halin sa sini nga mga data kag ginprayuridad ang pulo. Ginbase ini kon bala may yara na nga may baligyaan, mga materyales nga kinahanglan, teknolohiya kag kinaadman; prayuridad sang gobyerno; nagakabagay nga lokasyon, mahapos nga maimplementar, risiko sa kapital; ginansiya; kag kapital kag benepisyu. Ang naprayuridad nga negosyo base sa kategoriya amo ang pagproseso sang pagkaon, paghimo sang lokal nga bino kag ilimnon, handicraft, pag-obra sang muwebles kag magagmay nga pagbaligya. Mga lokal nga materyales ang gamiton sa tanan nga negosyo nga gindeterminar.

Pangpamatan-on nga Plano sa Pagpa-uswagan sang Ekonomiya

Isa ka pangbarangay nga kumprehensibo nga Youth Economic Development Plan (YEDP) ang ginhimo nga nagalakip: 1) malip-ot nga impormasyon kag mga mapa sang barangay, 2) subong nga sitwasyon sang komunidad bahin sa mga produkto kag baligya, mga establimento kag mga kapsidad sang tawo, 3) kinahanglanon kag problema, 4) mga oportunidad sa ekonomiya,

kag 5) gilayon nga mga plano. Ang mga resulta sang mga workshop sa PEC, PBS, pag-analisar sang data kag pagprayuridad sang negosyo gintagaan man sang improtansiya sa YEDP. Ang plano igapresentar sa barangay kag munisipal nga gobyerno sa Inopacan para makumintaran kag makuhaan sang suporta-pinansiyal para masuguran ang mga negosyo.

Ang larangan sa pagpauswag sang negosyo naghatag sa mga pamatan-on sang pag-asa nga makatibawas sa kapigaduhon nga ila ginapangatubang subong. Ang bulig nga mahatag sang gobyerno-lokal kag iban nga grupo makapariyalisar sa ila sang ila ikasarang kag mangin produktibo nga bahin sang komunidad sang Inopacan.

Si Josephine P Savaris isa ka Program Coordinator sang PhilDHRRA in the Visayas. Mapakig-angotan siya sa <jo_savaris@yahoo.com>.

Paghatag sang Kahigayunan para ang mga Tingug Mabati-an

Elizabeth M Gonzales kag Josephine Savaris

Isa ka Symposium

Ang paghimakas sang NGO sa pag-organisar kag paghatag sang gahum sa mga mangingisda sa Pilipinas nagapadayon halin sang 1960s kag 70s. Apang lapta ini nga paghimakas sa mga isla kag indi tayuyon. Indi tililingub ang paghimakas sang mga mangingisa sa pag-impluwensiya sang polisa, pagpartisipar kag marepresentar sa kauswagan sa pangisda. Kuwarta ang mayor nga limitasyon sa pagtipon sa isa ka lugar sang mga lideres halin sa nagakalain-lain nga lugar para makabaylohanay sang eksperyensiya, magbuyloganay sa paghimakas kag pagplano.

Sabat sa sini nga mga kinahanglanon, ang German Development Service (DED⁴), upod ang iban pa nga German nga organisasyon nga may programa sa Pilipinas, nagpangita sang pundo kag nagbuylog upod sa St Catherine Family Helper Project para magtigayon sang nauna nga Visayas Fisherfolk Symposium sang 2000 sa Dumaguete City. Halin sadto hasta sa ikalima nga Symposium sang Septiembre 2004, tatlo ukon apat ka adlaw nga symposium ang ginahiwat kada Septyembre ukon Oktubre. Ang ikatlo, ikap-at kag ikalima nga symposia gin-organisar kag ginpatigayon sang Philippine Partnership for the Development of Human Resources in Rural Areas (PhilDHRRRA). Ang STREAM Philippines gindapit sa pagpartisipar sa duha ka naulihi nga symposia kag nakahinun-anon sa mga *stakeholders*, naka-exhibit kag nakapanghatag sang mga STREAM publications.

Partisipante sang Fifth Fisherfolk Symposium kag ang picture gallery exhibits

Mga Nagtuhaw nga Mga Tema sa mga Tinuig

Bisan ang tema sang symposium naga-ilis kada tuig, ang katuyuan nagapabilin sa: 1) paghatag sang lugar nga sa diin ang mga mangingisda nga lideres halin sa nagakalain-lain nga probinsiya makatipon kag magbaylohanay sang eksperyensiya, magdiskurso sang mga isyu kag buylog nga magplano sang mga aksiyon, kag 2) pagsuporta sa pagporma, pagpabakud kag paghimo sang permanente nga estruktura nga magapadayon sang paghimakas padulong sa buyloganay nga pagdumala sang baybayon ukon integrated coastal management (ICM).

Ang tema sang una nga symposium amo ang *“One Experience, One Understanding towards One Pursuit: Empowered and Sustainable Coastal Communities”*. Sitenta y ocho ka representante sang mga organisasyon sa mga lugar nga may proyekto ang DED, NGOs, Local Government Units (LGUs), Fisheries and Aquatic Resource Management Councils (FARMCs), kag mga ahensiya sang gobyerno. May ginpresentar nga topiko bahin sa pag-establisar sang Marine Protected Areas (MPAs) kag pagtanum sang bakhawan, alternatibo nga palangitan-an, pasilidad sa pautang kag pahulam para sa mga asosasyon sang mangingisda kag kooperatiba. Nagdeterminar kag nagprayuridat ang kada probinsiya sang mga isyu kag problema, kag nahatag sang mga rekomendasyon sa pagsabat sini.

⁴ Deutscher Entwicklungsdienst

Ang ikaduha nga symposium amo ang “*ICZM: Experiences and Challenges*”⁵. Ang apat ka kaso nga ginpresentar nahanungod sa mga isyu nga gina-atubang sang sektor kag mga rekomendasyon sa pagsolbar sini. Galakip ini sang pagmina sang balas kag bato, kag mga kumplikto bahin sa duta, akwakultura kag pangisda sa ICZM. Diri sini nga symposium sa diin ang kinahanglanon nga magporma sang isa ka *lobby group* para sa Visayas fisherfolk nagtuhaw.

Ang tema sang ikatlo nga symposium amo ang “*United Efforts in ICRM*”⁶. Trese ka probinsiya sa Visayas ang narepresenta. May ginhimo nga mga workshops bahin sa subong nga mga riyalidad kag direksyon sang sektor sa pangisda nga nakatutok sa anum ka mayor nga ginakabalakahan nga butang: 1) bulig nga kuwarta sang gobyerno para sa mga mangingisda, 2) pagdeterminar sang sakop sang munisipyo, 3) politika sa CRM, 4) pagpatuman sang laye, 5) palangabuhian, kag 6) partisipasyon sang mangingisda sa lokal nga pang-gobyerno. Isa ka resolusyon nga nagalakip sang 34 ka bagay nga ginakabalangkagan ang ginhimo kag ginhatag sa mga ahensiya nga natungdan. Isa pa gid ka resolusyon bahin sa mga isyu sang FARMC ang ginpasa sa Opisina sang Presidente para mahatagan sang nagakaigo nga aksyon. Isa ka “*quick response team*” nga nagasakop sang pinili nga representante halin sa mga nagtambong nga probinsiya ang ginporma para magresponde sa mga isyu-administratibo sang nagligad nga symposium kag magpanguna sa pagduso sang mga nahisugtanon nga aksyon (ehemplo, pagsumite sang mga resolusyon sa natungdan nga ahensiya).

Ang ikaapat nga symposium amo ang “*ICRM: Institutionalization for Sustainable Coastal Communities*”. Siyento-singkuwenta ka representante ang nagtambong – halin sa probinsiya sang Aklan, Antique, Capiz, Guimaras, Iloilo, Masbate, kag Negros Occidental sang Rehiyon 6 (Western Visayas); Bohol, Cebu, Negros Oriental kag Siquihor sang Rehiyon 7 (Central Visayas); kag Biliran, Eastern Samar, Leyte, Samar kag Southern Leyte sang Rehiyon 8 (Eastern Visayas). Ang importante nga resulta sini nga symposium amo ang desisyon sa pagporma sang alyansa sang mangingisda sa Visayas nga ginapangunahan sang Council of Leaders (COL) kag ginproponer nga estruktura para sa alyansa.

Yara sa nawong sang grupo nga taga-Iloilo ang kakontento pagkatapos nila madiskusyon ang mga isyu nga iprayurid kag himuan sang plano.

Ang tema sang ikalima nga symposium amo ang “*ICRM: Closing Gaps ... Building Bridges*”. Transisyon ini nga tini-on nga sa diin ang asembliya kinahanglan nga magdesisyon sang mga mekanismo nga magseguro sang katayuyon sang inisyatibo nga ginpatigayon sa nagligad nga apat ka tuig. Ang pinaka-importante nga resulta sini nga symposium ang pag-aprobar sang estruktura sang organisasyon sang COL apang gindugangan sa pagrekognisar sang kakinahanglanon sa pagdugang sang mga babaye nga representante. Gin-asignar ang mga komite nga magpadayon sang mga hilikuton nga ginplano sadto sa symposium. Ginkasugtanon man nga PhilDHRRRA ang mangin secretariat samptang bag-o pa lang ang organisasyon.

Mga Plano sa Palaabuton

Sang Pebrero 2004, ang COL nagtigayon sang *strategic planning session* para sa pagpadayon sang symposium kag sang pagpadalagan sini. Ginkumpirma ang mga plano sa COL meeting sadtong ikalima nga symposium. Ang COL ang magapanguna sa pagkuha sang suporta sang mga gobyerno-probinsiyal kag iban nga mga *cause-oriented groups* para maghatag sang kinahanglan nga *logistical support*. Ang COL magahimo sang opisyal nga listahan sang mga

⁵ ICZM is Integrated Coastal Zone Management

⁶ ICRM is Integrated Coastal Resource Management

organisasyon nga mangin miyembro sang Visayas Fisherfolk Alliance. Pagahingyu-on ang mga miyembro nga maghatag bulig-pinansiyal paagi sa pagbayad sang amot para magpamiyembro. Ang matipon nga pundo ang magahatag sa umpisa sang kinahanglanon nga kuwarta para makasugod padalagan sang COL. Tatlo ka rehiyunal nga konsultasyon ang pagahiwaton para maklaro ang estruktura sang alyansa, mga papel kag trabaho sang kada isa, polisa sa pagpalakat kag mekanismo para maduso ang lokal nga mga isyu sa mataas nga lebel. Ang alyansa ang ginapan-aw nga paagi nga makatingub sang mga mangingisda sa Visayas sa pagbalida kag pagsuporta sang mga isyu nasyunal.

Si Elizabeth M Gonzales ang STREAM Philippines Communications Hub Manager kag si Josephine P Savaris ang Programme Coordinator sang PhilDHRRA sa Visayas. Mapakig-angotan sila sa <streambfar-phil@skyinet.net> kag <jo_savaris@yahoo.com>.

Pagrehabilitar sang Punong sa Bundu – Inisyatibo sang STREAM kag Aksyon sang DOF

Bhim Nayak kag Ashish Kumar

Manamit nga Isda sang Bundu – Kahamaungayan kag Pagpigado

Ang Bundu Bara Bandh isa ka dako nga punong nga may kalapadon nga 99 acres (mga 40 ha). Makita ini sa Bundu Village, Ranchi District, Jharkhand State, India. Ang Bundu Pond importante bangud nga 100 ka pamilya sang mangingisda ang nagapuyo sa palibot sini sa mga sityo katulad sang Fulwar Toli kag Manjhi Toli. Ang mga pamilya nagakabuhi paagi sa isda nga makuha nila sa Bundu Pond. Manamit ang isda halin sa sini nga punong kag naluyagan gid sang mga tawo sa siyudad gani bisan ang isda halin sa iban nga punong ginabaligya bilang “isda sang Bundu”.

Sang nagligad nga 20 ka tuig – sang diutay pa lang ang mga pamilya kag ang Department of Fisheries (DOF) naghimo sang *composite fish culture*⁷ sa Bundu Pond – masadya ato nga situwasyon. Apang, sang gin-untat ini, kag nagdamo ang pamilya nga nagpuyo, nangin mabudlay sa mga mangingisda ang magsalig diri. Ang Indian major carp nag-iwat sa punong kag ang mga mangingisda nakontento na lang sang mga magamay nga isda kag *predator fish*⁸. Ang kahigayunan sang punong nga mabuhian sang mga mayor nga sahi sang isda amo ang aksidente nga pagkaguba sang kahon sang kaingud nga mga punong sa malapit nga mga barangay bangud sang mabaskug nga ulan , kay ang malatudlo nga mga similya gakatdo sa Bundu Pond. Kag bangud nga wala mamintinar, mga tanum sa tubi kag hilamon nagsugod tubo kag naglikop sa bilog nga bahin sang punong. Indi lang pangisda, kondi ang pagpaligo nangin mabudlay sa mga pumuluyo sang Bundu.

Bundu Bara Bandh – sang-una

Ang nagadiutay kag nagapigado nga kalidad sang ginadakop nga isda halin sa *bandh* (punong) nagtulod sa mga tawo nga mag-adoptar sang iban nga sahi sang palangabuhian. Kalabanan sa ila nagkambyo sang palangabuhian katulad sa: pagsagud sang kanding kag baboy, pagguyod sang rickshaw, pagtukar sa banda sa mga kasal, pagpamugon kag pagkadto sa siyudad para mag-obra. Imbes magbaligya sang isda sa Bundu Bara Bandh, ang mga babaye nagsugod dala sang isda halin sa Ranchi, ang mayor nga distrito mga 40 ka kilometro kalayo kag ibaligya sa Bundu.

Diutay nga Suporta, Pagkamuklat, Aksyon kag Kadalag-an

Ang Bundu yara sa kategoriya nga *semi-urban area*⁹, nagakahulugan nga ang mga tawo wala makatilaw sang mga bulig sang gobyerno nga ginhatag para mabenepisyuhan ang mga mangingisda sa kaumhan. Kon dumdumon mo lang ang situwasyon sang mga imol nga

⁷ Sobra isa ka nagaka-angay nga sahi sang isda ginasagud sa isa ka punungan para mapadako and produksyon.

⁸ Isda nga nagapanga-un sang iban nga isda labi na gid sang mga ginasagud nga sahi.

⁹ Medyo siyudad nga lugar

mangingisda kag sang mga babaye nga nagapuyo sa palibot sang Bundu Bara Bandh samtang nagapanikasug sila nga mabuhi ang ila mga pamilya! Ang punong lang ang ila pag-asa, nga sa subong puno sang hilamon kag mga magagmay nga isda nga barato ang presyo katulad sang Puntius kag Channa.

Sang 2002, ang mga mangingisda sa Bundu nangin bahin sang STREAM Initiative's DFID¹⁰-funded project nga gintawag "Investigating Improved Policy on Aquaculture Service Provision to Poor People". Paagi sa proyekto, nakapanumdum sila maghingyo sa pagtinlo sang Bundu Bara Bandh bilang isa ka prayuridad. Sadtong mga workshops kag meetings sang proyekto, ang mga utoridad sang Jharkhand State Government kag ang Gobyerno sang India napahibalo sang sitwasyon kag sang kinahanglanon sa pagtinlo sang punong para sa benepisyu sang imol nga mga mangingisda. Sa katapusan naaksyunan ang demanda sang mga mangingisda sadtong 2004-05 sa paghatag sang pundo kag ang pagtinlo ginsuguran sang Marso 2005.

Apang indi mahapos ang trabaho. Ang mga tanum nga water hyacinth madamol kag nagagumon kag mabudlay nga makuha. Sa madamo nga bahin may mga hilamon nga nagtubo upod sa mga water hyacinths, nga nagpabudlay pa gid sang trabaho. Ang mga mangingisda naggamit sang lagare sa pag-utod sang mga tanum kag alambre (barbed wire) para butungon ang mga ini pakadto sa kahon, sa diin ginatumpok ini. Mga kawayan ang gingamit sa pagdala sang mga hilamon palayo sa punong. Ang paghaboy sang mga hilamon nangin problema bangud nga masyado kadamo. Ang iban nga mga hilamon gindala sa mga katamnan kag mga uma para gamiton sa paghimo sang compost; ang iban ginbilin nga magmala kag ginsunog. Bisan ang buhangan nga nasupnan sang higko ginkutkot man kag subong ang mga tawo makapaligo na sa punong kag nagapanumdum nga magkapital sa akwakultura. Mga 50 ka mangingisda sang Fulwar Toli and Manjhi Toli sige-sige nga nagtrabaho sa tatlo ka bulan para matinluan sang maayo ang punong. Ang DOF naggasto sang Rupees 500,000 (mga US\$ 11,363) sa kabilugan nga trabaho kag mga mangingisda sang Fulwar Toli kag Manjhi Toli lang ang ginpa-obra tanan.

Mga Pamangkot sa Pagdumala

Subong ang pamangkot sa pagdumala kag epektibo nga paggamit sang punong ang nagtuhaw. Si Mr Bhim Nayak, ang lider sang mga mangingisda, malipayon gid kag aktibo nga nagasugilanon sa iya mga kaupod nga mangingisda kon paano mapuslan sang maayo ang punong. Ang DOF nagapanumdum nga ipa-arkilahan ang punong sa apat ka Self-Help Groups sang mga kababaehan nga nagatrabaho sa Fulwar Toli. Ihulugan nila ang punong sang mga dalagko na nga mga fingerlings para magdako ang produkto.

Bisan nga may kooperatiba na sang mga mangingisda nga narehistro sang 1950s, duha na lang ka miyembro ang buhi kag mga tigulang na. Kon ang kooperatiba mapabuhi pa, maayo ini nga alternatibo sa pagdumala sang punong kag ang gobyerno wala sang problema sa pagpa-arkila sang punong sa kooperatiba. Apang ang inisyatibo dapat buylogan sang tanan: sang DOF, sang Departamento sang mga Kooperatiba kag sang mga mangingisda sang Bundu.

Bundu Bara Bandh – ginatinluan

Ang isa pa ka problema sa

¹⁰ Natural resources Systems Programme of the Department for International Development, UK

pagkuha sang kita para sa punong amo ang mga mangingisda nga madugay na nga nagapangisda dira kag nagapamatok sa bisan ano nga kasugtanan sa pagbayad sa mga isda nga ila mahulik. Apang hambal ni Bhim, kon indi sila makatago sang kuwarta para sa mga masami nga galastuhan sa palaabuton, paani nila mamintinar ang punong?

Ang DOF nagapanumdum nga igahatag ang punong paagi sa pagsubasta apang ang mga mangingisda nagapamatok sa sini nga plano. Ara sa delikado nga punto ang punong subong kag indi pa makit-an kon diin nga direksyon sa palaabuton ang maabtan sang Bundu Bara Bandh kag sang mga mangingisda. Kon indi mahusayan ang mga problema nga ini, mabudlay dumalahon ang patubas kag ginapanan-aw ang isa ka magarot nga sitwasyon.

Si Bhim Nayak isa ka mangunguma kag pinuno sang Fulwar Toli Village, Bundu Block, Ranchi District, Jharkhand State, India. Si Ashish Kumar ang Deputy Director sang Fisheries sang Jharkhand Department of Fisheries. Mapakig-angotan sila sa <ashishkumar_1in@yahoo.com>.

Mga Isyu sa Paggamit kag Pagkonserbar sang Dunang Manggad sa Bayabayon sa Cox's Bazar, Bangladesh

M K Abu Hena, H Sharifuzzaman, M S Aftabuddin and M N Haque

Introdukyon

Ang distrito sang Cox's Bazar yara sa nabagatnan-nasidlangan nga baybayon sang Bangladesh. Ang baybayon sang Cox's Bazar importante gid halin sang pre-historic times¹¹ bangud sang nagakalain-lain kag hamungaya nga natural nga mga tanum kag kasapatan. Ang ekonomiya sang pumuluyo sa baybayon sang Cox's Bazar nagalakip sang asinan, ugahan, akwakultura, agrikultura, lokal nga turismo, pagbaligya handicrafts.

Balason, balason nga lutakon, lutakon nga hunasan, katunggan, asinan, bahura, maasin nga lutakon nga tubigan, kalusayan, kag gulaman-dagat ang Makita sa baybayon sang Cox's Bazar. Ang ini nga mga *ecosystems*¹² may importante nga papel sa pagsuporta sang lokal nga mga komunidad, bialng ginahalinan sang pagkaon, kuwarta kag enerhiya. Apang ang madasig nga pagdamo sang populasyon kag pagkaguba sang *natural habitats*¹³ ang nagresulta sa pagkadula sang *terrestrial biodiversity*¹⁴ sa Cox's Bazar. Ang mga lokal nga pumuluyo nagapataka panginpulos sang sini nga mga dunang manggad, nangguba sang iban sini (ehemplo, katunggan sa Chakaria Sunderban) kag sobra nga pagpanginpulos sang iban (akwakultura sa baybayon, similya sang pasayan kag mga isda halin sa dagat). May pila nga wala matandog (ehemplo, *mollusks*¹⁵, gulaman kag *off-shore mariculture*¹⁶), kag nagapakita sang ka kinahanglanon sang tul-id nga pagsiyasat sa pagdumala sang baybayon.

Ang epektibo nga pagdumala dapat nakatuon sa nagakalain-lain nga sahi sang pagpasilabot sang tawo nga nagapaseguro sang basehan sang padayon nga pagprodukto. Nagakinahanglan ini sang mayo nga pagdumala sang mga data kag paghangop sang mga butang kag mga butang sa palibot nga naga-impluwensiya sang integredad sang isa ka *ecosystem*. Isa ka imbentaryo ang ginhimo para sang makakolekta sang impormasyon sa kaimportante sang mga dunang manggad sa baybayon, ang pagpanginpulos sini kag konserbasyon sa Cox's Bazar, nga ginalarawan sa idalum nga mga hitabo.

Matahom kag nagadabong nga katunggan sang 1986 sa may pangpang sang Naf River kag Jaliardwip Island sa Teknaf, Cox's Bazar

Mga Manggad sa Katunggan

Ang pagguba sang katunggan sa Cox's Bazar kag madamo pa nga parte sang kalibutan bangud sa paghawan para sa pagpunong sang pasayan, pagprodukto sang asin kag sobra nga pagpangahoy para sa gatong kag haligi sa balay. Ang paghawan sang katunggan indi lang nagaresulta sa pagkadula sang ilistan sang mga isda kag kasapatan, pagkadula sang dunang manggad sa dagat kag sang mga sahi sini, kondi pati man sa pagdugang sang pagtiphag sang duta, kadelikado sa mga bagyo, pugada, tsunami kag pagakakalbo sang lugar, kalan-an, bulutuhan kag padakuan sang mga

¹¹ Panahon nga wala pa nadokumento ang estorya sang kalibutan

¹² Lugar nga nagasakop sang mga nagakalain-lain nga butang nga may kabuhi kag wala-kabuhi. Ang balance sang sini nga mga butang amo ang nagadeterminar sa padayon nga pagkabuhi sang sina nga lugar.

¹³ Natural nga ilistan sang mga kasapatan kag mga tanum sa takas kag sa tubi

¹⁴ Nagakalain-lain nga mga butang nga nagakabuhi ukon nagatubo sa duta

¹⁵ Isa ka kategoriya nga nagalakip sang pakinhason, tahung, sisi, lukos kag iban pa ngamay mahumok sang lawas kag ginaprotektahan sang shell.

¹⁶ Pagsagud sang isda sa may dagat gamit ang lambat, cage ukon pensa

kasapatan sa dagat. Makita nga indi epektibo ang subong nga pagdumala sang katunggan kag ang mga plano sa pagdumala wala ginapatuman.

Pagprodukto sang Asin

Ang maitum nga lutak sa kilid sang mga suba kag sapa sa Cox's Bazar indi gakaangay sa agrikultura bangud sang kaaslum sini. Bangud sini, ang mga lugar nga ginhawanan para sa agrikultura kag malapad nga katunggan sa subong ginagamit sa pagprodukto sang asin kay may mas maginansiyahan. Nagbuhin ini sa kalidad sang tubi kag sang duta kag nagdisturbo sang madamo nga sahi sang kasapatan kag tanum sa dagat. Wala sang pagsiyasat ang ginhimo bahin diri.

Bahura

Ang Saint Martin's Island, nga yara sa nagaisahanon nga isla sang sa Bangladesh. Dimalas lang kay yara sa pelegro bangud sang agrikultura, mga mapanghalit nga sahi sang pangisda, aktibidades sa baybay, ang pagmina sang mga bato kag pagtipon sang duta kag higko halin sa mayor nga isla. Padayon ang pagpanginpulos sang mga lokal nga pumuluyo sang bahura kag pakinhason para negosyohan bangud sang kakulang sang ihibalo, nagakaigo nga kaalam kag maayo nga pagdumala sang mga nagakabuhi nga dunang manggad sa kadagatan.

Sa subong, ginhawanan nga katunggan para panggatung kag akwakultura sa Suba sang Naf sa Teknaf, Cox's Bazar

Pagsagud sang Pasayan

Kalabanan sang punong sang pasayan sa baybayon sang Cox's Bazar gintukod sa katapusan nga bahin sang 1980s, pagkatapos ginpa-arkilahan sang gobyerno ang mga duta sa baybayon. Ang mga punong nagapaguwa sang indi makonsumo ng bubod kag iban nga higko pakadto sa kaiping nga mga tubigan, nga makaresulta sa *eutrophication*¹⁷ kag dugnag nga paglubog sa tubig dagat. Ang porsiyon sang nadula nga katunggan kag pagkaguba sang iilistarang sang mga sapat sa dagat bangud sang pagpunong sang pasayan wala maayo madokumentado.

Lokal nga Turismo

Ang Siyudad sang Cox's Bazar nagaganyat sang lokal kag dayuhan nga turista bangud sang mga matahum nga talan-awon kag mabugnaw nga klima. Ini ang capital sang turismo sa Bangladesh, nga may milya-milya nga mala-bulawan nga balas, mataas nga pil-as, berde nga kagulangan, dalagko nga balud kag makasaysayan nga mga lugar. Ini ang may pinakalaba (120 km) nga balason nga baybayon nga nagapakadto sa asul nga tubi sang Bay of Bengal. Apang, sa pigado nga pagdumala kag pasilidad, ang turismo indi madinalag-on nga industriya kag wala nagahatag sang maayo nga oportunidad sa palangitan-an sa mga pumuluyo sang Cox's Bazar.

Konklusyon

Ang mga mayor nga problema nga ginapangatubang sang Cox's Bazar amo ang indi-epektibo nga mga pamaagi sa pagdumala sang katunggan, pangisdaan kag iban nga ecosystems, ka gang limitado nga kapasidad sa pagpatuman sang mga regulasyon. Para mauntat ang

¹⁷ Madasig nga pagtigulang sang isa ka tubigan resulta sang madasig nga pagtubo kag pagdamo sang mga tanum sa tubi bangud sang pagdamo sang nutrino kag madasig man nga pagkapatay sini nga mga tanum nga nagaresulta sang pagka-ubos sang hangin (oxygen) sa tubi kag pagkamatay sang mga isda kag iban pa nga sapat nga nagapuyo sini nga tubigan nga nagakinahanglan sang oxygen para mabuhi

pagpangguba sang mga malahalón nga dunang manggad, mga kinahanglanon nga mga buluhaton nagalakip:

- Pagdeterminar sang dunang manggad sa baybayon
- Pagmonitor para mahangpan ang mga pagbag-o sa mga butang sa baybayon
- Mas maayo nga pagdumala sang yara na nga mga “dunang manggad” para magsabat sa ila nga mga madamo nga katuyuan
- Buylog nga mga proyekto sa pagsiyasat bahin sa konserbasyon, siyensiya kag ekolohiya sang mga butang kag mga nagakabuhi sa baybayon
- Pagpamuklat sa publiko kag pagpauswag sang lokal nga partisipasyon sa pagdumala sa mga dunang manggas sa kadagatan
- Pagpabaskug kag paghatag sang nagakaigo nga ikasarang sa pagdumala sang yara na nga mga dunang manggad
- Partisipasyon sang mga organisasyon ukon ahensiya-publiko (non-governmental kag trade organizations) sa pagplano sang mga estratehiya sa pagkonserbar, kag
- Pagsiyasat sang ginatuga nga mga pelegro nga natural kag sang mga tawo sa dunang manggad sa kadagatan kag pag-impementar sang mga programa sa *coastal resources management* (CRM).

Pagsiyasat nga buylog sang nagakalain-lain nga sector ginakinahanglan gid para makakuha sang kalidad nga data para makahatag suporta sa sini nga mga paghimakas. Kinahanglan nga malakip sa mga plano sa pagdumala ang mabaskug nga polisa sa pagproteher kag pagkonserbar.

Kanday M K Abu Hena, H Sharifuzzaman, M S Aftabuddin and M N Haque yara sa Institute of Marine Sciences, University of Chittagong, in Bangladesh. Mapakig-angotan sila sa <hena71@yahoo.com>.

Mga Tawo, Isda kag Bahura – Isa ka Bahin sa Tulun-an sa Palangabuhi-an

Abigail Moore

Wala-Naplano nga Pagkitaay

Indi ako isa ka *social scientist*. Ang akon linya yara sa *engineering* kag *biology*, partikularmente *biodiversity*, pagmonitor kag konserbasyon sang bahura. Isa man ako ka instruktur sa SCUBA *diving*. Nagsugod ako obra sa STREAM paagi sa wala-naplano nga pagkitaay nga nagresulta sa paghagad sa akon magtambong sang meeting sa Bali, upod kay Samliok Ndobe nga akon upod sa trabaho, isa ka eksperto sa *fisheries*. Nabal-an lang namon nga bahin ini sa isa ka programa parte sa dagat, posible sa Sulawesi; nahanungod ini sa *fisheries* kag ang mga partisipante naglakip sang mga tawo nga kilala kag respetado sa larangan sang *marine fisheries*. Yara ako sa tunga-tunga, manughalin sa proyekto nga ginatawag “Palu-based coral reef conservation and capacity-building”, nga gin-obrahan ko sa sobra sa apat ka tuig. Nariyalisar ko nga ini ang tanyag nga indi ko maindi-an. Nakit-an namon nga dako gid man ini nga oportunidad. Magahimo kami sang pagsiyasat sang mga palangabuhi-an sa mga komunidad sang mga nagapangolekta sang *ornamental fish* bilang bahin sang proyekto sang NACA-STREAM nga gintawag “International Seafood Trade: Supporting Sustainable Livelihoods among Poor Aquatic Resource Users in Asia”, sa idalum sang European Community – Poverty Reduction Effectiveness Programme (EC-PREP).

Ang Case Study kag ang Handum

Ang duha ka lugar nga ginpili sa pagsiyasat amo ang Banggai Islands, isa ka dako nga ginkuhaan sang *ornamental fish* (nga nabisitahan na ni Samliok sa una niya nga trabaho), kag Banyuwangi kag Denpasar, mayor nga sentro nga balagsakan kag *export*. Handum ko halin sang una ang magkadto sa Banggai Archipelago halin sang 1997, sang ginpromisahan ako sang biyahe didto bahin sa trabaho. Madamo pa nga promisa ang wala natuman. Sa katapusan, ari na gid man kami, siyam ka miyembro sang grupo, pakadto sa malayo nga Banggai Archipelago! Sa duha ka adlaw nga biyahe halin sa Palu pakadto sa Luwuk kag isa ka gab-i sa baroto, nagpanumdum ako: Ano ayhan ang ato didto? Mangin madinalag-on ayhan kami sa amon tinutuyo nga hangpon ang kaangtanan sang kaimulon kag sang merkado sa *ornamental fish*? Kag kon matigayon namon, may pagbag-o ayhan kami nga mahimo?

Tinakin Laut, isa ka Bajo (Sea Gypsy) village (ibabaw) kag kabataan nga Bajo children nagahanpang sa Monsongan (idalum)

Tunga-tunga yadto sang Ramadan, bulan sa puasa sang mga Muslim, kag makaapekto ini sa kabaskug sang grupo. Apang, sa paghina palawod kag iban pa nga obra nagakahulugan nga ang mga mangingisda kag iban nga pumuluyo puwede mapakigkitaan kag ginpangamuyo lang namon nga gusto nila makig-estorya upod sa amon. Salamat kay gusto man nila, kag waay labot sa pagkolekta sang pila ka mga data nga may relasyon sa palangabuhi-an, nahulog ang buot namon sa matahum nga mga Isla sang Banggai kag sang nagakala-in lain nga sahi sang ila maamumahon nga mga kominidad.

Ano ang Natun-an namon halin sa Komunidad

Nariyalisar namon ang pila ka butang halin sa mga *focus group discussions*, *key informant interviews*, obserbasyon kag iban pa nga mga metodo. Mahina ang pagkakilala kag panghangop sang gobyerno sa merkado sang *ornamental fish*. Ang komunikasyon sa nagakalain-lain nga *stakeholder groups* tama ka limitado. Indi organisado ang mga mangingisda, kulang ang ihibalo-teknikal kag pinansiyal kag mahina ang pagpakig-angot para makakuha sang impormasyon, merkado kag kapital. Madamo ang ginahalinan sang kumplikto. Ang sa subong nga sitwasyon indi sustainable para sa palibot kag ang benepisyu para sa lokal nga komunidad malayo sa bastante.

Ang mayor nga sahi sang *ornamental fishes* nga ginakuha kag ginabaligya sang lokal nga mga mangingsida amo ang tumandok nga Banggai Cardinal Fish (*Pterapogon kauderni*) pero may yara man nga pila ka iban nga sahi nga ginadakop, sang mga lokal kag pangayaw nga mga mangingisda (kalabanan sa Bali kag Java). Sa masami nagagamit sila sang “cyanide” para lipungon ang isda (isa ka iligal nga sahi sang pamaagi sa pagpangisda nga nagapatay sang bahura kag iban pa nga wala-ginatuyo nga mga isda kag *invertebrates*¹⁸) kag iban pa nga mapangguba nga mga pamaagi. Ang mga lokal nga mangingisda gahambal nga mga makawat kag may mas maayo sang gamit ang pangayaw nga mga mangingisda apang wala sila sang may mahimo. Husto man kay sa subong nga sitwasyon wala sila sang epektibo nga legal nga pamaagi sa paglimite sa pagpangisda sang mga pangayaw sa ila nga lokal nga dunang manggad sa kadagatan.

Ano ang Ginahambal sang mga Stakeholders

Indi mahapos ang pag-analisar sang data. Ang mga estratehiya sa palangabuhian, rota sang merkado, dunang manggad kag mga kondisyon sa palibot masyado ka laiñ. Apang, nariyalisar namon ang pila ka mga komon nga mga importante nga punto. Dako ang potensiyal sa pag-uswag sa pangisda kag merkado sang *ornamental fish* nga sarang makapahagan-hagan sang kaimulon, kag mas importante, sang *kahuyang*, samtang ginapauswag ang palibot sang padayon.

Stakeholder meeting sa Banggai

Ginpresentar namon ang mga nakit-an kag ang pila ka draft nga rekomendasyon sadtong pulong-pulong upod ang mga stakeholders sa Banggai. Ang mga partisipante, naglakip sang mga magingisda, mga nagadesisyon sa gobyerno-lokal kag katapo-teknikal, mga pinuno sang barangay kag komunidad, kag mga representante sang pribado nga sektor, *legal*, *educational* kag iban pa nga mga propesyon. Tanan nagkasugot nga kinahanglan ang aksyon kag madamo sang mapuslanon nga suhestiyon ang ginhimo. Ang Yayasan Palu Hijau (YPH), isa ka conservation kag community development NGO, ginpangabay nga magbulig himo sang plano kag sa pagpangita sang dugang nga bulig sa pag-implentar sini. Ang mga importante nga punto naglakip sang mas maayo nga pagdumala sang dunang manggad, lakip ang lokal nga mga regulasyon sa paghatag gahum sa mga komunidad, pagtukod ikasarang pang-ekonomiya (ehemplo, base sa STREAM nga konsepto sang *self-help*¹⁹ group), kauswagan-teknikal kag merkado, kag edukasyon.

Tatlo ka henerasyon sang pamilya sang Monsongan ornamental fisher

Tatlo ka henerasyon sang pamilya sang Monsongan ornamental fisher

¹⁸Mga sahi sang sapat sa dagat nga mahumok sang lawas katulad sang balat, lukos kag iban pa.

¹⁹Pagtukod sang grupo sang mga pumuluyo para matingub ang ila puwersa sa pag-pauwag sang ila palangabuhian

Naghambal ang mga Tawo

Temprano pa para mahibaluan kon ano ang malab-ot sa pag-implementar ukon ano ka epektibo ang sini nga "mga maayo nga intensiyon". Bisan sa gamay lang, napamuklat ang mga tawo, kag natukod ang mga taytay sa tunga sang mga nagakalain-lain nga mga *stakeholder groups*. Naga-estoryahanay ang mga tawo! Umpisa na ini kag subong kinahanglan na namon magbuyloganay himakas para maseguro nga indi lang mag-untat diri. Kinahanglan namon seguraduhon nga ang mga butang magabag-o, kag kabay nga makapa-uswag sang palangabuhi-an sang tanan nga may kahalabtan, labi na gid sang mga pamilya sang mga *ornamental fishers* sang ila nga mga komunidad.

Si Abigail Moore nagapuyo kag naga-obra sa Central Sulawesi, Indonesia. Mapakig-angotan siya sa <abigailt@plasa.com>.

Paghangop sang Marine Ornamentals Trade kag Resulta sini sa Palangabuhi-an sang Imol nga Apektado nga Tawo sa Pilipinas

Elizabeth M Gonzales

Ang proyekto

Ang ini nga pag-estudyo sa *marine ornamentals trade*²⁰ sa Pilipinas isa sa tatlo ka proyekto nga gintawag “International Seafood Trade: Supporting Sustainable Livelihoods among Poor Aquatic Resource Users in Asia”. May mga pagsiyasat man nga ginhimo sa Indonesia (bahin sa marine ornamentals) kag sa Vietnam (bahin sa pasayan). Ang proyekto ginsuportahan sang European Community's Poverty Reduction Effectiveness Program (EC-PREP) kag gin-implementar sang NACA-STREAM kaupod ang mga manugsiyasat halin sa European consulting firm Poseidon.

Ang ginapanan-aw sang proyekto amo ang internasyonal *seafood trade* nga gabulig pahagan-hagan sang kaimulon. Ang katuyuan amo ang pagdeterminar sang mga sarang mahimo nga puwede makapa-uswag sang ka-epektibo sang pagpahagan-hagan sang kaimulon sa internasyunal *seafood trade*. Ang pag-estudyo sa Pilipinas may katuyuan nga 1) usuyon ang rota sang pagkuha kag pagbaligya sang *ornamentals* sa Pilipinas kag pagpat-ud sang mga lugar nga paga-estudyuhan para sa pag-analisar sang pangabuhi, 2) pagdeterminar sang mga imol nga mga tawo nga may koneksyon ukon naapektuhan sang *trade* kag hangpon ang ila pangabuhi, kag 3) magrekomendar sang pagbag-o sa mga kagawi-an sa pagtrabaho para mas makabeneplisyu ang mga imol nga mga tawo.

Ang Grupo

Ang grupo sa Pilipinas ginpili halin sa mga partisipante sang BFAR/FAO/NACA-STREAM Workshop on Livelihoods Approaches and Analysis nga ginhiwat sadtong Nobyembre 2003. Ang grupo naglakip sang STREAM Communications Hub Manager, isa ka *program coordinator* sang Philippine Partnership for the Development of Human Resources in Rural Areas (PhilDHRRA), isa ka NGO secretariat, isa ka community organiser Marine Aquarium Council (MAC), kag isa ka training officer sang Bureau of Fisheries and Aquatic Resources (BFAR).

Ang Proseso

Pagkatapos sang pila ka komunikasyon sa *e-mail*, ang grupo *nagkitaay para magplano* sang Marso 2004 upod ang STREAM Director kag Senior Program Officer. Ginklaro ang mga kontrata, ginhimo ang plano, gin-assignar ang mga buluhaton kag ginhimo ang *budget*. Sang Abril 2004, duha ka miyembro ang naghimo sang una nga **secondary data collection** paagi sa pagbisita kag pag-interbiyo sa mga may kaangatanan nga ahensiya kag institusyon, mga tawo nga may kahilabtan sa sini nga negosyo (halimbawa, *exporters*, mga kumpaniya sang eroplano kag barko), kag mga kaupod nga NGO nga may mga proyekto sa ginaplano nga lugar nga paga-estudyuhan. Nagsiyasat man sila sang mga nabalhag kag yara sa *website* nga mga balasahon.

Wealth ranking activity upod sa mga fish collectors sa pre-testing sa Olango Island

Sang May 2004, ang grupo nagkitaay liwat sa isa ka **planning workshop** para maghimo sang detalye nga plano sa pagtigayon sang pagsiyasat sang palangabuhian. Naglakip ini sang

²⁰Merkado sang mga pagkaon halin sa dagat.

paghimo sang *market chain diagram*²¹, pagkilala sang mga stakeholders base sa mga aktibidades nga ginahimo sa pagkuha kag pagbaligya, pagpili sang lugar nga paga-estudyuhan, pagdetalye sang mga buluhaton, pag-iskedyol, pagpat-ud kon sin-o ang mag-obra, pagdesider sang gamiton nga mga metodo kag galamiton (tools), kag pagkoordinar sang mga kinahanglanon sa pagkadto sa lugar nga paga-estudyuhan. Ang grupo naghimo sang *pre-testing activity* sa Barangay Santa Rosa, Olango Island, Lapulapu City, para matilawan ang paggamit sang *tools*, kag ginsundan ini sang pag-analisar sang ginhimo nga *pretest* para mapaayo ang madason nga buluhaton (*reflection session*).

Ang duha ka lugar para sa **community study** amo ang Batasan Island sa Tubigon, Bohol, kag Sabang, Olango Island, Lapulapu City. Ang Batasan isa ka ehemplo sang komunidad sang na-organisar nga mga *fish collectors* nga may suporta sang gobyerno kag *third-party certification*²². Ang Olango isa ka komunidad sang mga manugkolekta sang isda nga nagagamit sang sinag-una nga mga metodo kag mga ginabaligyaan nga halos wala sang suporta halin sa gobyerno-lokal ukon NGOs. Ang *community study* nagtan-aw sang mga kapasidad kag mga manggad pang-ekonomiya kag pinansiyal, duna kag pisikal, pangkatawhan, sosyal kag politikal; kahuyang ukon pelegro; mga pamaagi sa pagkabuhi, kag mga resulta sang mga internbensiyon kag mga handum.

Ang mga metodo nga gingamit para sa **livelihoods analysis** amo ang *secondary data collection*, *key informant interviews*, *focus group discussions*, kag pagtambong sang pulong-pulong sang mga asosasyon sa komunidad. May pag-oberbar nga ginhimo sang mga proseso nga may kaangtanang sa kada estasyon nga ginakadtuan sang mga isda halin sa pagkolekta hasta pag-impake hasta pagpadala sa iban nga pungsod. Mga *participatory tools* nga gingamit naglakip sang *seasonal calendar*, *Venn diagram*, *communications issues*, *mobility map*, *wealth ranking* kag *historical timeline*. Ang **market chain diagram** nga ginhimo sa una nga bahin sang pagsiyasat ginkay-o base sa mga nakit-an sa pagsiyasat. Ang grupo nagbalik sa Batasan Island para sa **feedback kag validation** sang mga nakit-an sa pagsiyasat kag mga rekomendasyon. Ang mga gindugang sang komunidad ginlakip sa report nga ginhimo.

Ang Pila ka Nakit-an

Ang *marine ornamentals trade* sa Pilipinas nangin dako nga industriya nga nagalab-ot sa US\$ 6.4 milyon kag nagalakip sang 632 metric tons sang 2002. Ang merkado para sa mga ornamentals nagalakip sang Canada, Denmark, France, Germany, Hong Kong, Japan, Netherlands, Norway, Singapore, Switzerland, United Kingdom kag Estados Unidos. Ang industriya nagasakop sang mga 30 ka export companies kag mga 7,000 collectors. Sa sobra sa 75 collection sites, ang mga mayor nga ginakolektahan yara sa pobinsiya sang Batangas, Bohol, Cebu, Quezon, Surigao kag Zamboanga. Ang mayor nga direkta nga export naga-agi sa *international airports* sang Manila kag Cebu.

Ang mga mayor nga mga tawo sa *marine ornamentals trade chain* amo ang mga nagakolekta sang ornamental fish, mga kapitalista, nagakontrata sa pagbaligya (*consignees*), nagakoordinar sang ginakolekta kag ginapadala sa mga exporters (*coordinators*) kag mga *exporters*. Ang mga kolektor ang pinakaprimera nga mga *stakeholders* sa puno sang *trade chain*. Ang mga kapitalista sa mga komunidad ang nagapahulam sang kapital sa mga wala na-organisar nga mga komunidad, paagi sa paghatag pundo sa mga *diving trips* kag nagahatag sang *cash advances*. Ang mga *consignees* mga ahente nga nagapatunga sa mga kapitalista kag sa mga exporters kag ginabayaran sang komisyon. Ang mga *coordinators* yara sa mga komunidad sang mga *MAC-certified collectors*. Nagakoordinar sila sang mga aktibidades halin sa pagbaton sang mga order halin sa mga *certified exporters*, pagpaabot sang mga order sa mga asosasyon sang fish collectors, pagpili kag pagbakal sang adlaw-adlaw nga kolekta sang isda, pagkondisyon sang

²¹ Isa ka diagram nga nagapakita sang ginaagyan sang ornamental fish halin pagkolekta hasta nga makalab-ot sa ginabaligyaan sa iban nga pungsod.

²² Isa ka sertipikasyon nga gina-isyu sang Marine Aquarium Council (MAC), isa ka independiente nga internasyunal nga konseho nga nagapaseguro sa mga nagabakal sang isda sa iban nga pungsod nga maayo nga pamaagi ang pagkolekta, pagkapot kag pag-amlig sang isda halin sa lugar nga ginakuhaan sini hasta sa pagpadala pakadto sa ila destinasyon.

isda, *bookkeeping*, pag-impake, pagpadala kag pagpatigayon sang bayad halin sa mga exporters. Ang mga exporters amo ang mga dominante nga *stakeholders* sa punta sang *trade chain*. Gabakal sila sang *marine ornamental fish* halin sa mga suplayer kag ibaligya ini sa mga manugbakal (*importers*) sa iban nga pungsod. May direkta sila nga koneksyon sa mga *importers* kag gani may kontrol sila sa presyo. Bangud sa restriksiyon sa importasyon sang lambat nga may magamay sang mata (*mono-filament fine mesh nets*) gamit sa *fish collection*, ang mga exporters man ang may kahigayunan sa pagbakal sini, gani nga may impluwensiya sila sa mga manugkolekta bangud nga sila lang ang makuhaan sang sini nga lambat.

Wala labot sa mga nagakolekta, ang iban pa nga mga imol nga *stakeholders* amo ang mga bata nga impakedor (naga-edad manubo sa 15 anyos), mga babaye nga manugpanginhas (kalabanan miyembro sang panimalay sang mga mangingisda), mga may edad nga impakedor sa naga-obra sa mga pasilidad sang mga kapitalista kag exporters, kag bulanan nga trabahador sa pasilidad sang mga kapitalista. Sila ang mga imol kon basehan sa kita, manubo pa ang ila kita sa *national per capita annual poverty threshold*²³ nga PHP 13,915 (US\$ 251). Ang igabalhag nga report magalakip sang mga impluwensiya sang industriya sa palangabuhi-an sang imol nga mga *stakeholders* kag mga puwede buhaton para mapahagan-hagan ang kaimulon.

Mga Leksyon nga Natun-an

Ang kalidad sang pagsiyasat nagadepende sa kalidad sang data kag impormasyon nga makuha halin sa field. Bilang mga taga-obra para sa kauswagan, nahibaluan naton nga malawig pa nga panahon bag-o sulhay makipakig-estorya ang mga tawo sa komunidad sa mga nagabisita. Ang pagsalig kag respeto sang mga tawo importante sa ila partisipasyon sa pagsiyasat nga ginhimo sa ila komunidad. Ang pagkuha sang miyembro sa grupo nga may sang-una ukon subong nga mga buluhaton nga ginapatigayon sa komunidad kag nakapundar sang relasyon sa sini nga mga komunidad makabulig sa pagkuha sang suporta para sa pagsiyasat.

Si Elizabeth M Gonzales ang STREAM Philippines Communications Hub Manager. Mapakig-angotan siya sa <streambfar-phil@skynet.net> ukon <bethgonz15@yahoo.com>.

²³ Nasyonal nga basehan sang manubo nga kita sang isa ka tawo para mabuhi.

Nahanungod sa STREAM Journal

Ginabantala sang

STREAM – Support to Regional Aquatic Resources Management
Network of Aquaculture Centres in Asia-Pacific (NACA) Secretariat
Suraswadi Building
Department of Fisheries Compound
Kasetsart University Campus
Ladyao, Jatujak, Bangkok 10903
Thailand

Editorial Team

Kath Copley, STREAM Communications Specialist
Graham Haylor, STREAM Director
William Savage, STREAM Communications Specialist

Katuyuan

Ang STREAM Journal ginabantala kaapat ka beses ukon *quarterly* sa isa ka tuig para mapasanyog ang partisipasyon, komunikasyon kag polisa nga nagasuporta sa palangabuhian sang mga imol nga nagapanginpulos sang dunang manggad sa kadagatan sa Asya-Pacifico, kag magpundar sang pagpakig-angot sa mga nagadumala sang dunang manggad sa kadagatan kag sang iban nga mga sektor sa iban nga rehiyon. Ang STREAM Journal nagasakop sang mga isyu nga angot sa mga tawo nga ang palangabuhian nagalakip sa pagdumala sang dunang manggad sa kadagatan, labi na gid sa mga tawo nga limitado ang palangabuhian, kag gobyerno, non-government kag internasyonal nga practioners nga nagakipagbahin sa ila sa komunidad. Ini nga mga isyu, nagalakip sang pagtuon, pagdumala sang konplikto, impormasyon, kag teknolohiya sa komunikasyon, pagdumala sang dunang manggad sa kadagatan, layi, palangabuhian, gender, partisipasyon, mga tawo nga may kahilabtaan sa sini nga isyu (stakeholders), polisa kag komunikasyon.

Isa man ka importante nga katuyuan sang STREAM Journal ang paghatag sang oportunidad nga mabatian ang mga talagsa lang mabatian nga mga tingog kag mabalhag sa isa ka propisyunal nga pahayagan nga praktikal kag medyo *academic*. Ang unod sang STREAM Journal indi dapat hunahunaon nga nagapabutyag sang panan-awan sang bisan ano nga organisasyon ukon ahensiya kundi pahayag sang mga indibidwal sunu sa ila inagihan. Samtang ang manunulat responsable sang ila mga artikulo, ang STREAM nagarekognisar kag naga-ako sang responsibilidad sa kon ano man nga *editorial bias* o kakulangan.

Distribusyon

Ang STREAM Journal may yara nga tatlo ka mga format:

- ang *electronic version* nga pagaprintahon kag gipanagtag sang STREAM Communication Hubs
- ang version nga puwede makuha kag ma-download sa PDF format halin sa STREAM Website sa www.streaminitiative.org, kag
- ang printed nga version nga ginapanagtag gikan sa NACA Secretariat.

Kontribusyon

Ang STREAM Journal nagahingyo sang kontribusyon sang mga artikulo nga may interes sa mga nagagamit sang mga dunang manggad sa kadagatan kag sa mga tawo nga naga-obra upod sa ila. Ang *STREAM Journal* nagasuporta man sang mga upod sa trabaho nga naga-obra sa komunidad para magdukumento sang ila mga inagihan sa mga pahina nga ini.

Ang mga artikulo dapat masulat sa simple nga Ingles kag indi magasobra sa 1,000 ka tinaga ang kalawigon (mga duha ka pahina sang A4 sa single-spaced text).

Ang mga kontribusyon puwede mapadala kay William Savage, STREAM Journal Editor, sa savage@loxinfo.co.th. Sa dugang pa nga kasayuran, makig-angot kay Graham Haylor, STREAM Director, sa ghaylor@loxinfo.co.th.

Nahanungod sa STREAM

Ang Suporta sa Rehiyonal nga Pagdumala sang Dunang-Manggad sa Kadagatan ukon Support to Regional Aquatic Resources Management (STREAM) isa ka inisyatibo nga gindesyino sa sulod sang lima ka tuig nga Obra Programa sang Network of Aquaculture Centres in Asia-Pacific (NACA). Ang katuyuan sini amo ang pagsuportar sang mga ahensiya kag institusyon sa :

- Paggamit sang mga yara na kag mga palaabuton nga inpormasyon sa mas epektibo nga paagi,
- Paghangop sang tul-id sa mga palangabuhian sang mga imol
- Pagbulig sa mga imol nga maka angkon sang mas labi nga impluwensiya sa pagdihon sang mga layi kag pamaagi nga may epekto sa ila pangabuhi

Ang STREAM magahimo sini paagi sa pagsuporta sang mga pang-kauswagan nga polisa ukon layi kag mga pamaagi sang mga nagabulig nga institusyon, kag pagpasanyog sang ila abilidad sa:

- Pagpahatpahat sang mga isyu nahanungod sa pagdumala sang mga dunang manggad sa kadagatan nga naga apekto sang palangabuhian sang mga imol
- Pagmonitor kag pagbinagbinag sang mga nagakalain lain nga pagdumala sang dunang manggad sa kadagatan
- Paghatag sang inpormasyon ,kag
- Pagpakig-angot sa mga sektor kag mga kapungsoran

Ang STREAM nga inisyatibo nasandig sa pagbinuligay, nga nagalakip sa pagbuyloganay sang mga nagpundar nga grupo (AusAID, DFID, FAO and VSO) nga nagasuportar sang NACA. Ini naggamit sang komprehensibo nga paagi, nga nagatuyo sa pagpaalinton kag pagpakig-angot sa mga katawhan nga may kahilabtan sa pagdumala sang aton manggad sa kadagatan kag pagbulig sa ila sa pagpasanyog sang desinyo sang inisyatibo, implementasyon kag pagdumala.

Ang pagbuyloganay nga obra ginapakig-angot sa kada pungsod paagi sa Nasyonal Coordinating Teams kaupod ang Nasyonal nga Koordineytor (isa ka senyor kag nasyonal nga empleyado sang gobyerno) kag sang Communications Hub Manager (isa ka full-time nga nasyonal nga opisyal nga suportado sang STREAM sa una nga duha ka tuig) kag naga-angot sa madamo nga mga pumuluyo nga may kahilabtan. Ang Communications Hub may yara nga sistema sang komunikasyon nga nagalakip sang *hardware, software*, paghanas, suporta sa teknolohiya sa inpormasyon kag pagpakig-angot kag suporta sa pagpauswag sang katawhan, kag ang pagpakig-angot paagi sa internet.

Ang nasyonal nga koordinasyon ginagiyahan sang Pungsodnon nga Dokumento sa Stratehiya ukon Country Strategy Paper (CSP) nga tuigan nga gina-repaso kag gindihon sang Koordineytor kag Hub Manager paagi sa pagpakighinun-anon sa mga pumuluyo kun sa diin sila nagapakig-angot sang masami. Ang CSP nagakilala sang mga importante nga isyu, nagapakita sang rehiyunal nga pakig-angot, nagaplano kag nagaprayuridad sang mga importante nga dapat himuon kag nagapangita sang pundo para sa mga stratehiya gikan sa STREAM ukon sa iban pa (nga may pagbulig gikan sa STREAM).

Ang Rehiyonal nga Opisina sang STREAM (nga nahamtang sa NACA Secretariat sa Bangkok) nagahatag direksiyon sa inisyatibo, nagabulig sa rehiyonal nga koordinasyon kag nagahatag pundo kag nagadumala sang mga nagakalain lain nga yunit sa palangabuhian, pagpasanyog sang polisa, komunikasyon kag mga espesyal nga isyu. Ang sentro sang kumonikasyon naga-angot sang mga inter-aksyon, mga natun-an sa leksiyon kag aktibidades sang paghugponganay.

Ang implementasyon sang STREAM isa ka sulitsulit nga pamaagi, nga ginsugoran sa Cambodia kag Vietnam kag igapalapnag sa bilog nga Asya-Pasipiko sa diin ang mga oportunidad yara sa pagbulig sang kaimulon kag pagpasanyog sang maayo nga pang gobyerno, samtang ang eksperiyensiya naagyan, ang leksiyon nga natun-an, ang epekto napakita kag ang dugang nga pundo naangkon. Ang estratehiya sang komunikasyon sang STREAM may katuyuan sa pagdugang sang epekto sini paagi sa pagpaseguro nga ang mga ihibalo kag abilidad napahibalo sa mga pamaagi sang pagkambiyo sa bilog nga rehiyon, kag ang mga leksiyon nga natun-an ginapalapnag sa bilog nga Asya-Pasipiko. Ang STREAM Journal kag ang kaupod sini nga Diskusyon nga Pagpakighinun-anon sa STREAM Website, mga parte sang sini nga estratehiya.

STREAM National Communications Hub Managers

Cambodia	Sem Viryak	<cfdo@camnet.com.kh>
India	Rubu Mukherjee	<rubumukherjee@rediffmail.com>
Indonesia	Aniza Suspita	<indostream@perikanan-budidaya.go.id>
Lao PDR	Phanthavong Vongsamphanh	<phanthavongkv@hotmail.com>
Myanmar	Khin Muang Soe	<aquadof@myanmar.com.mm>
Nepal	Nikanth Pokhrel	<agroinfo@wlink.com.np>
Pakistan	Muhammad Junaid Wattoo	<junaid_narc@yahoo.com>
Philippines	Elizabeth Gonzales	<streambar-phil@skynet.net>
Sri Lanka	Athula Senaratne	<athulasenaratne@yahoo.com>
Vietnam	Nguyen Song Ha	<streamsap@vietel.com.vn>
Yunnan, China	Susan Li	<blueseven@mail.china.com>